

Сияев Т.М.

**НАРЫН МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНДЕ
ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ИЗИЛДӨӨЛӨР:
АБАЛЫ ЖАНА КЕЛЕЧЕГИ**

Сияев Т.М.

**ДИССЕРТАЦИОННОГО ИССЛЕДОВАНИЯ, ПРОВЕДЕННЫЕ В НАРЫНСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Нарын мамлекеттик университети 1996-жылы 16 сентябрда көптөн күткөн конгруроо менен ишмердүүлүгүн баштаган. НМУ нун окуу процессин 38 окутуучу түзүп, анын ичинде 2 профессордун милдетин аткаруучу, 6 доцент, 5 ага окутуучу жана 25 окутуучу окуу ишмердүүлүгүн баштаган. Эч алгачкы илимий даржалуу окутуучулар төмөнкүлөр:

- Жаманкулов Жанат Медетович -тарых илимдеринин кандидаты;
- Сияев Таштанбек Монолдорович - техника илимдеринин кандидаты, доцент;
- Абдылдаев Обозбек Талипович -физика-математика илимдеринин кандидаты;
- Атанаев Токтосун Бегалиевич – биология илимдеринин кандидаты, доцент;
- Дуйшекеев Кубанычбек Дөөткулович – техника илимдеринин кандидаты;
- Омуралиева Дамира Кемелевна – экономика илимдеринин кандидаты;
- Турдалиев Иманжапар Касиевич – химия илимдеринин кандидаты;
- Турдугулов Али Турдугулович – педагогика илимдеринин кандидаты;
- Эшиев Асылбек Мырзатиллаевич – педагогика илимдеринин кандидаты.

Жогорку окуу жайлары ар бир коомдун эң негизги көрсөткүчтүн бири болу менен үч негизги функция аткарып келет: а) тиешелүү деңгээлдеги адистерди даярдоо; б) илимий, методологиялык, методикалык продукцияны түзүү; в) маданий, руханий баалуулуктарды пайда кылуу.

Жогорку окуу жайынын потенциалы эң биринчи ирээт анда иштеген окутуучулардын илимий мүмкүнчүлүгүнө түздөн-түз көз каранды. Негизинен алганда окуу жайынын илимий потенциалынын өнүктүрүүнүн эки жолу бар:

1. Даяр илимий даражалуу окутуучуларды чакыруу;
2. Университеттин негизинде өздүк потенциалды өнүктүрүү менен диссертациялык изилдөөлөрдү жүргүзүү;

Нарын мамлекеттик университети эки жолду тең айкалыштыруу менен республикабыздагы эң перспективдүү окуу жайына айланууда. Азыркы окуу жылында жалпы окутуучулардын курамын 4 илимдин доктору, 45 илимдин кандидаты жана бир Кыргыз Эл мугалими түзөт.

Нарын мамлекеттик университетинин бүгүнкү потенциалы университетте жүргүзүлгөн диссертациялык изилдөөлөрдүн жыйынтыгын натыйжалуу болгондугун далилдеп турат. Бүгүнкү күнгө чейин НМУда 15 илимдердин кандидаттыгын коргоо боюнча бир илимдер доктордук даражаны изденип алуу үчүн диссертациялык изилдөө ийгиликтүү аяктаган.

I. Нарын мамлекеттик университетини эң биринчи диссертациялык изилдөө Чорбаева Нарынкүл Абдыкалыковна тарабынан жүргүзүлүп, 2001- жылы корголгон. Диссертациялык изилдөө «Кыргыз, орус жана англис тилдериндеги зат атоочторду салыштырма-типологиялык жактан изилдөө» проблемасына арналган. Илимий жетекчиси – Улуттук илимдер академиясынын мүчө-корреспонденти, филология илимдеринин доктору, профессор Сыдыков Жеңиш. Диссертациялык изилдөөдө: кыргыз, орус, англис тилдериндеги типологиялык жоболор анализделген; кыргыз, орус, англис тилиндеги зат атоочтун абалы жана белгилери; кыргыз, орус, англис тилиндеги грамматикалык белгилер анализделген.

Диссертациянын маселери боюнча 8 илимий эмгекти жарыкка чыгарган.

II. Экинчи коргонгон диссертациялык изилдөөнү Тоялиев Султан «Бийик тоолуу шартта фармакотерапиянын натыйжалуулугун жана патологиялык процесстин жүрүшүнүн хемиллюминестик мониторинги (Хемиллюминесцентный мониторинг эффективности фармакотерапии и течение патологического процесса в условиях высокогорья)» аттуу темада жүргүзгөн. Изилдөөнүн илимий жетекчилери медицина илимдеринин доктору, профессор Зурдинов А.З. биология илимдеринин кандидаты, доцент Атанаев Т.Б. болушкан. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жыйынтыктары: бийик тоолуу шартта инфекциялык эмес патология орун алганда, мисалы кан айлануу системасы ооруганда, бөйрөктүн ириндеп оорусунда хемиллюминесценттик методдун колдонуу мүмкүнчүлүгү аныкталган; инфекциялык эмес патологиянын фармакотерапиясы үчүн хемиллюминестик чөйрөнүн интегралдык көрсөткүч катары кабыл алынышы. Диссертация боюнча 8 эмгек жарык көргөн жана 2002 - жылы корголгон.

III. Изилдөөчү Жантаев Адилбек Сүйүндүкович «Чынгыз Айтматовдун чыгармачылыгындагы реализм проблемасы» аттуу диссертациялык ишти

2003 - жылы коргогон. Илимий жетекчиси Улуттук илимдер академиясынын мүчө-корреспонденти, филология илимдеринин доктору, профессор Абдыкадыр Садыкович Садыков. Диссертациялык изилдөөдө Чынгыз Айтматовдун чыгармачылыгындагы реализм проблемасы; жзуучу жараткан реалисттик көркөм мүнөздөр; чгармалардын типтүүлүгү жана конкреттүүлүгү; рализм жана романтикалык сүрөттөөнүн карым-катыш; турмуш жана көркөм чындык каралган

Диссертациялык изилдөө11 илимий иш жарык көргөн. Анын ичинде А. Садыков менен бирдикте «Чынгыз Айтматов реализм дүйнөсүндө» аттуу илимий монографияны даярдап чыгарган.

IV. НМУда эң биринчи доктордук диссертация Сияев Таштанбек Монолдоревич тарабынан аткарылып 2004 - жылы ийгиликтүү корголгон. Диссертациялык изилдөөнүн темасы: Кыргыз Республикасынын орто мектептеринде физикалык билим берүүнү модернизациялоонун илимий-методологиялык негиздери». Изилдөөнүн консультанты: Улуттук илимдер академиясынын мүчө-корреспонденти, педагогика илимдеринин доктору, профессор Мамбетакунов Эсенбек Мамбетакунович.

Диссертациялык изилдөөдө: физикалык билим берүүнүн модернизациялоонун методологиясы негизделген; модернизациялоонун илимий идеялары аныкталган; физика боюнча мамлекеттик стандарттын үлгүсү даярдалган; физика курсу боюнча электрондук окуу китептери даярдалган; модернизациялоонун жоболору иштелип чыккан. Диссертация боюнча жалпы 66 эмгек, анын ичинде 2 монография, 4 окуу куралы, 3 автордук күбөлүктөр бар.

V. Заркунов Асан «Чоң манасчы Тыныбек жана анын мурастары» деген темада филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даража үчүн жүргүзүлгөн диссертацияны 2004 - жылы корголгон. Илимий жетекчиси – Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген ишмер, филология илимдеринин кандидаты Самар Мусаев. Илимий изилдөөдө: Тыныбектин манасчы катары калыптанышы; жомокчу Тыныбектин чыгармачылыгынын өзгөчөлүгү; Тыныбектин «Манастагы» айтыла элек салттык, өзөктүк окуялардын берилиши; манасчылар боюнча атайын курсун даярдалышы каралган. Диссертациялык изилдөө боюнча 9 илимий эмгек жаралган.

VI. Ыйсаева Нурзина Токторбековна «Көркөм прозада элдик каада-саттын сүрөттөлүшү» темасында филология илимдери боюнча кандидаттык даражаны изденип алуу үчүн изилдөөнү 2004-жылы аяктаган. Изилдөөнүн жетекчиси: Улуттук илимдер академиясынын корреспондент-мүчөсү, филология илимдеринин доктору, профессор А Акматалиев.

Илимий изилдөөдө: элдик каада-салттардын прозалык чыгармалардын сюжеттик- композициясы анализденген; жазуучулардын каада-салтты элдин турмушун, улуттук менталитеттин ачып берүүнүн көркөм ыкмалары каралган. Изилдөө боюнча 9 эмгек жарык көргөн.

VII. Бекбоева Махабат Амантуровна экономика илимдеринин кандидаты илимий даражаны изденип алуу үчүн «Кыргыз Республикасынын эл аралык мейманкана-туристтик бизнесинин өнүгүшүнүн экономикалык проблемалары» (Экономические проблемы развития международного гостинично-туристского бизнеса Кыргызской Республики)» тема диссертацияны ийгиликтүү коргогон. Изилдөөнүн жетекчиси: экономика илимдеринин доктору, профессор Атышев К.А. Изилдөөдө: Кыргыз Республикасында Эл аралык мейманкан-туристтик бизнестин өнүгүшүнүн жаңы формалары аныкталган; Кыргыз Республикасынын экономикасындагы эл аралык туризмдин орду жана ролу белгиленген; мейманкана ишканаларынын менеджментинин өзгөчөлүгүнүн негизинде натыйжалуу үлгүлөр даярдалган; Республиканын туризмдик борборлорунда эл аралык мейканалардын өнүгүшүнүн инвестициялык проекттери иштелип чыккан.

Диссертациялык изилдөөдө14 илимий эмгек жарык көргөн жана 2005- ийгиликтүү корголгон.

VI. Көлбаева Мээрим Курманбековна «Казыбек акындын адабий мурастарынын идеялык-тематикалык өзгөчөлүгү» темада филология илимдеринин кандидаты даражаны коргоо үчүн диссертациялык изилдөө жүргүзүлгөн. Илимий жетекчиси: Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген ишмер, филология илимдеринин кандидаты Самар Мусаев. Илимий изилдөөдө: Казыбектин чыгармаларынын жарыяланбаган ырлары анализделген; Казыбектин чыгармаларын хронологиялык, идеялык-тематикалык жана текстологиялык анализ жүргүзүлгөн жана Казыбектин ыр жаратуудагы өзгөчөлүгү аныкталган. Диссертация боюнча 9 эмгек жарыкка чыккан жана 2005 - жылы корголгон.

VII. Молдалиев Эгемберди Дүйшекеевич тарабынан техника илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражаны коргоо үчүн «Тоолуу жолдордогу жол кырсыктарды азайтууну изилдөө жана уюштуруу-техникалык иш-чараларды иштеп чыгуу (Исследование и разработка организационно-технических мероприятий по снижению ДТП на горных дорогах)» темада изилдөө жүргүзгөн. Илимий жетекчиси: техника илимдеринин доктору, профессор Нусупов Э. Диссертациялык изилдөөдө:

тоолуу региондордо транспорттордун жол кырсыгыгынын негизги көрсөткүчтөрү; Нарын облусундагы жол кырсыктарынын классификациясы жана типтештирүүсү жана тоолуу жолдордо жол кырсыгы жок жүрүүнүн үлгүсү даярдалган. Изилдөөнүн темасы боюнча 10 илимий эмгек жарык көргөн жана диссертация 2005 - жылы корголгон.

VIII. Дегембаева Надира Калчекеевна тарабынан техника илимдеринин кандидаты илимий даражаны изденип алуу үчүн «Дарыяларды табигый абалга жакындаткан калыбына келтирүүдө дарыянын түбүндөгү суу агымынын кыймылынын мүнөздөмөлөрүн прогноздоонун методдорун өркүндөтүү» (Совершенствование методов прогноза

характеристик движения потока над поверхностью речного дна, покрытого растительностью, при природоприближенном восстановлении рек) темада изилдөө жүргүзүлгөн. Изилдөөнүн жетекчиси: Россия Федерациясынын илимине эмгек сиңирген ишмер, техника илимдеринин доктору, профессор Румянцев С.И. Изилдөөдө: дарыянын нугуна өсүмдүктөрдүн тийгизген таасири теориялык жактан анализденген; өсүмдүктөрдүн суунун гидравикалык агыма тийгизген себептери эксперименталдык жол менен аныкталган; агымдын гидравикалык тоскоолдугу өсүмдүктөрдүн узундугу, бийиктиги, ийкемдүүлүгү жана жыштыгы боюнча аныкталган. Изилдөө боюнча 12 илимий эмгек жарык көргөн. Диссертация Россия Федерациясында Москва мамлекеттик университетинде 2006 -жылы жакталган.

IX. Иманалиев Сыдык Садырбаевич философия илимдеринин кандидаты окумуштуу даржасын изденип алуу үчүн «Манас» эпосундагы адам болмушунун проблемасы» темада диссертациялык изилдөө жүргүзгөн. Илимий жетекчиси: философия илимдеринин доктору, профессор Бөкөшов Ж. Изилдөөдө: улуттук философияда болмуш проблемасынын коюлушу ачылган; эпосто чагылган адам болмушунун принциптери каралган; атуулдардын жүрүм-турумдары, адеп-ахлактык нормалары белгиленген.

Диссертация боюнча 11 эмгек жарык көргөн жана 2007- жылы корголгон.

X. Мунайтпасова Гүлдайра Жумакадыровна тарабынан педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражаны коргоо үчүн «Орто билим берүү системасында модулдук технологияны колдонуунун дидактикалык негиздери (X-XI класстардын математика предметинин үлгүсүндө)» темасында изилдөө жүргүзүлгөн. Илимий жетекчилер: педагогика илимдеринин доктору, профессор Байсалов Ж.У. жана педагогика илимдеринин доктору, доцент Сияев Т.М. Диссертациялык изилдөөдө: орто мектепте модулдук технологиянын негиздери; математика предметинин алгебра жана анализдин башталышы курсун модулдук технологиянын негизинде окутуу жана модулдук технологияны киргизүүнүн методикалык көрсөтмөлөрү каралган. Изилдөө боюнча 13 илимий эмгек жарык көргөн жана диссертациялык эмгек 2007-жылы корголгон.

XI. Чолпонбаев Азисбек Карыбекович филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражаны изденип алуу үчүн «Кыргыз тилиндеги объектилик катыштын семантикалык-структуралык өзгөчөлүктөрү» темада диссертациялык изилдөө жүргүзүлгөн. Илимий жетекчиси: филология илимдеринин доктору, профессор Аскар Турсунов. Диссертациялык изилдөөдө:

· Синтаксистик семантиканын теориясы;

· Синтаксистик катыш категориясынын башка синтаксистик категориялар менен байланышы жана объектилик катыштын структуралык өзгөчөлүктөрү каралган. Изилдөөнүн темасы боюнча 10 илимий эмгек жарык көргөн. Диссертациялык иш 2007 - жылы корголгон.

XII. Эгембаева Жаңыл Болотканова тарабынан педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражаны коргоо үчүн «Жогорку окуу жайлардын техникалык адистигиндеги студенттердин гуманитардык билимдерге карата баалуулук мамилесин калыптандыруунун шарттары» (Дидактические условия формирования ценностного отношения студентов технических специальностей вузов к гуманитарным знаниям (на материале изучения иностранного языка)» темада изилдөө жүргүзүлгөн. Илимий жетекчиси: педагогика илимдеринин кандидаты А. Алимбеков. Диссертациялык изилдөөдө: гуманитардык билимге карата студенттердин баалуулук мамилесинин маңызы, мазмуну жана критерийлери аныкталган жана болочок инженердин гуманитардык багыттуулугун уюштуруу факторлору табылган. Изилдөөнүн темасы боюнча 8 илимий эмгек жарык көргөн жана иш 2007-жылы корголгон.

XIII. Ажибаев Дүйшөнбек Мокешович педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражаны коргоо үчүн «Студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн маалымат каражаттары менен өнүктүрүү» (Развитие познавательной деятельности студентов информационными средствами) темада диссертациялык изилдөө жүргүзгөн. Изилдөөнүн жетекчиси: педагогика илимдеринин доктору, доцент Сияев Т.М. Изилдөөдө: математика жана информатика адистиктери боюнча студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн аныктамасына тактоо киргизилди; студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн үлгүсү түзүлгөн; математика жана информатика адистиктери үчүн электрондук-окуу-методикалык комплекстиси даярдалган. Диссертациянын багыты боюнча 21 илимий эмгек жарык көргөн жана 2008-жылы ийгиликтүү корголгон.

Негизинен алганда 2008-жыл НМУнун диссертациялык изилдөөлөрдүн «жарылуу» жылы болору белгиленүүдө. Себеби, илимдин доктордук даражасын изденип алуу үчүн аткарылган диссертациялык иштер тиешелүү кеңештерге жактоого кабыл алынган. Ал эми 17-июнда Сатыбекова М.А. педагогика илимдеринин кандидаттык даражаны изденип алуу коргоо белгиленген. Мындан тышкары, педагогика илимдери боюнча үч диссертациялык жумуш, филология илимдери боюнча эки жана география илимдери боюнча бир диссертациялык иш аяктап тиешелүү диссертациялык кеңештер жактоого кабыл алышкан. Ошентип, Нарын мамлекеттик университетинин илимий педагогикалык потенциалы чыңдалууда.